

документний фонд становив 404 081 пр. [7]. На час створення література надходила із ВНЗ Харкова, Києва, Свердловська та інших міст, від 1946 р. почалося планове комплектування фонду. У Чернівцях придбати літературу було неможливо, тому її закуповували в Москві. Вагомий внесок у комплектування фонду в ті часи зробили Державна наукова медична бібліотека, Центральний колектор наукових бібліотек Москви. Бібліотечне зібрання багатогалузеве, понад 389 тис. пр. представлено багатьма мовами. Також у колекції зберігаються автореферати дисертацій (з 1950 р.) і дисертації (з 1938 р.) з питань біології і медицини, журнали з 1901 р. [1, с. 107]. Фонд рідкісних та цінних видань XVIII—XIX ст. — 788 пр., виокремлено, формується БД. Спеціалізований структурний підрозділ не виділено.

Аналізуючи стан фондів книжкових пам'яток медичних бібліотек ВНЗ України, можна зробити *висновки*. По-перше, аналіз сучасного стану колекцій книжкових пам'яток у фондах медичних бібліотек ВНЗ України, зокрема брак (за окремими винятками) спеціалізованих підрозділів, надає підстави стверджувати про значні резерви оптимізації діяльності з наукового, методичного й організаційного забезпечення роботи щодо виявлення, формування та збереження книжкових пам'яток. По-друге, перспективи подальших досліджень і діяльності у цій сфері зумовлені зростанням значення зібрань книжкових пам'яток як окраси фондів, інструменту створення оригінального і неповторного іміджу бібліотеки і полягають насамперед у їхній популяризації шляхом формування онлайн-колекцій, що надають можливість ознайомлення віддалених користувачів з багатством і різноманіттям бібліотечних фондів.

Список використаної літератури

1. *Бібліотеки медичних вузів України: Історія. Становлення. Сьогодення: Історичний нарис.* — Київ, 2010. — 125 с.
2. *Іванова І. Ш.* Исторические вехи и перспективы развития / И. Ш. Иванова // *Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова* / Нар. укр. акад. ; под общ. ред. В. И. Астаховой. — Харьков, 2001. — С. 155—177.
3. *Ковальчук Г. І.* Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. — Київ : НБУВ, 2004. — 644 с.

4. *Ковальчук Г. І.* Рукописні книги та стародруки : навчальний посібник / Г. І. Ковальчук ; НБУВ. — Київ, 2011. — 100 с.
5. *Медичні бібліотеки України в сучасному світі науки, культури, освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16—17 травня 2012 р., м. Полтава)* / Національна наукова медична бібліотека України, бібліотека ВДНЗ України "Українська медична стоматологічна академія". — Полтава, 2012. — 109 с.
6. *Павленко Р. І.* Медичні бібліотеки в глобальному інформаційному просторі / Р. І. Павленко // *Місія медичних бібліотек в умовах реформування медичної галузі України : матеріали XV Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції (19—20 травня 2016 року, м. Дніпропетровськ).* — Дніпропетровськ, 2016. — С. 7—11.
7. *Робота медичних бібліотек України у 2014 році : інформаційно-аналітичний огляд* / Національна наукова медична бібліотека України; авт.-сост. : С. М. Науменко; відп. ред. Т. А. Остапенко. — Київ, 2015. — 46 с.
8. *Співпраця та партнерство медичних бібліотек України в сучасному інформаційному просторі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15—16 травня 2013 р., м. Вінниця)* / Національна наукова медична бібліотека України, Бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Вінницька обласна наукова медична бібліотека. — Вінниця, 2013. — 130 с.
9. *Яцунок Е. И.* Книжные памятники в культурном наследии России: современное состояние проблемы / Е. И. Яцунок ; Рос. гос. б-ка. — Москва : Пашков дом, 2008. — 156 с.

В статті розглянуті етапи створення бібліотек медичних вузів України та історія формування їх фондів. Проаналізовані склад колекцій книжкових пам'яток бібліотек медичних вузів, робота з фондами рідких і цінних книг.

The article presents the history of the creation of medical universities libraries of Ukraine and the history of the development of their collections. The rare books collections composition of libraries of medical universities and the work with rare books collections are studied.

Надійшла до редакції 16 лютого 2016 року

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

УДК 347.77/.78.01:[27:004

Майя Іванова,
завідувач відділу баз даних
правової інформації НЮБ НБУВ

Юрій Іванов,
кандидат юридичних наук,
доцент Національної академії
внутрішніх справ

Питання авторського права при створенні електронних інформаційних ресурсів бібліотек

На підставі аналізу міжнародних правових актів, законів низки країн обґрунтовано потребу внесення змін до національного законодавства, що регулює відносини авторського права.

Ключові слова: авторське право, електронні інформаційні ресурси, цифрові бібліотечні фонди, соціальні комунікації, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Українське суспільство перебуває у стані формування майбутньої інформаційної інфраструктури в глобальному та національному масштабах.

Удосконалюються системи генерації, зберігання і трансляції даних, розробляються нові інформаційні сервіси в цифровому просторі. Розвиток соціуму знань супроводжується

створенням принципово нової системи комунікацій, що базується на трансформації традиційних масивів даних в електронну форму із можливістю не обмеженого часом і простором доступу до них. Це найскладніший період для бібліотек, оскільки поширена думка, що сьогодні в Інтернеті представлено якнайширший спектр різноманітних відомостей, а отже, функції книгозбірень вичерпано. Крім того, інтеграцію установ до електронного середовища суттєво гальмують положення чинного законодавства.

Бібліотека як один із інфраструктурних складників інформаційного суспільства має відповідати вимогам часу, модернізуючи діяльність згідно з потребами сучасних користувачів. Стрімке зростання потоків електронної інформації трансформує принципи роботи книгозбірень. Повнотекстові цифрові колекції та архіви нині є невід'ємною частиною традиційних фондів і вимагають відповідної системи організації та зберігання. Отже, в нових умовах постає проблема використання сучасних технологій бібліотечного обслуговування, зокрема й віддалених абонентів [1]. Ці процеси, безперечно, змінюють і природу авторського права. Бібліотекам доводиться стикатися із проблемами нормативно-правового забезпечення організації та функціонування інформаційних ресурсів і послуг, регулювання прав власників і користувачів електронних колекцій. Колишня система захисту авторського права, що торкалася здебільшого сфери документів на паперових носіях, застаріла і створює перешкоди для отримання інформації, що й становить *актуальність* дослідження.

Мета статті — висвітлити досвід зарубіжних бібліотек щодо можливостей комплектування їхніх електронних інформаційних ресурсів творами, строк дії авторського права на які не закінчився, з урахуванням вимог національного законодавства цих країн, та визначити можливості впровадження цієї практики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні спрямована на створення відповідної технічної й технологічної інфраструктури, електронних ресурсів в архівах, бібліотеках і музеях, науково-дослідних установах і декларує вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному цифровому форматі результатів наукової діяльності та забезпечення вільного доступу до них.

Головні завдання, відповідно до Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів від 15 травня 2013 р. № 386-р., передбачають збереження вітчизняної культурної спадщини через документування її об'єктів на цифрових носіях, забезпечення акумуляції й зберігання електронних інформаційних ресурсів.

Основними інституціями, на які покладено ці завдання, є книгозбірні. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу" від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР, бібліотека — це інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів. Бібліотечні ресурси — це упорядковані бібліотечні фонди документів на різноманітних носіях інформації, бази даних, мережеві інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації. У ст. 7 визначено, що Національна бібліотека України володіє потужним фондом документів і задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури, бере участь у міжнародній співпраці у сфері формування та використання світових бібліо-

течних ресурсів. Фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є національним надбанням, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини та перебуває під охороною держави.

26 квітня 1970 р. Україна (УРСР) приєдналася до Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) і нині є учасницею Міжнародного (Паризького) союзу з охорони промислової власності та Міжнародного (Бернського) союзу з охорони літературних і художніх творів. Правовідносини у сфері авторського права регулюють норми Конституції України, Цивільного, Кримінального, Митного, Господарського кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, спеціальні закони і підзаконні нормативні акти. Частиною 1 ст. 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Відповідно до ч. 2 ст. 54 Конституції України кожний громадянин має право на результати власної інтелектуальної, творчої діяльності, жодна особа не може використовувати або поширювати їх без згоди автора, за винятками, встановленими законом.

Сьогодні бібліотеки не можуть надавати читачам доступ до повних текстів електронних книг, оскільки, згідно із національним законодавством, для використання матеріалів в електронній формі потрібен письмовий договір з автором чи іншою особою, яка володіє авторським правом на документ.

Член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук В. Попик наголошує на потребі протидіяти негативній тенденції технологічного відставання вітчизняного науково-інформаційного комплексу, пов'язаного із законодавчою заборобою. Дієвим інструментом науковець вважає усунення низки нормативно-правових та організаційних перепон, що гальмують комплектування бібліотек друкованими та електронними документами, здійснення міжнародного книгообміну, формування в інтернет-просторі та внутрішніх мережах бібліотечних установ відкритих фондів електронних документів, розвиток системи віртуальних читальних залів [2, с. 5].

Діяльність книгозбірень, безумовно, передбачає дотримання системи охорони прав інтелектуальної власності. Проголошений Україною курс на інтеграцію до Європейського Союзу потребує забезпечення захисту авторських прав на рівні розвинених країн. У ч. 3 ст. 15 Закону України "Про авторське право і суміжні права" визначено, що виключне майнове право автора (чи іншої особи, яка ним володіє) дає йому повноваження дозволяти або забороняти: відтворення творів, під яким слід розуміти виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їхній запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер. Відтворення документа без дозволу автору є порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту. Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ передбачає захист авторського права, строк дії якого триває упродовж життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків, передбачених цією статтею, а на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє упродовж 70 років від дати його правомірного опублікування.

За умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, передбачено адміністративну відповідальність згідно зі ст. 51-2 "Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності" Кодексу України про адміністративні правопорушення

(КУпАП). А відповідно до ст. 176 "Порушення авторського права і суміжних прав" Кримінального кодексу України (ККУ) передбачена навіть кримінальна відповідальність за незаконне відтворення творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі (що сьогодні становить 340 грн), або якщо такі дії вчинила службова особа з використанням службового становища.

Згідно з положеннями ст. 22 Закону України "Про авторське право і суміжні права" бібліотеки мають право на вільне відтворення примірників твору лише репрографічним способом у разі, коли воно здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної книгозбірні чи архіву, а одержання такого примірника в інший спосіб неможливе, а також якщо відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру.

Отже, відповідно до вітчизняного законодавства, бібліотеки не можуть зберігати в електронному виді твори, строк дії авторського права на які не закінчився, без дозволу авторів, що не відповідає вимогам сучасного суспільства. Закон України "Про авторське право і суміжні права" було ухвалено 1993 р. (у редакції — 2001 р.). На той час Інтернет ще не набув масового поширення, а бібліотеки зберігали традиційні форми роботи. Проте на сучасному етапі передбачені цим законом норми, які встановлюють способи захисту немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, потребують удосконалення з урахуванням особливостей використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, що пов'язано зі специфікою роботи бібліотек останніми десятиліттями.

Розв'язання цієї проблеми потребує внесення змін до українського законодавства, зокрема Закону України "Про авторське право і суміжні права", що надасть бібліотекам можливість зберігати документи, на які поширюється авторське право, в електронному вигляді. Безумовно, крім законодавчих рішень, необхідно створити відповідні умови для збереження документів та запобігання несанкціонованому копіюванню.

Наприклад, у США здійснення ексклюзивних прав обмежується не лише доктриною "добросовісного" використання. Закон про авторське право у сфері цифрових технологій 1998 р. містить окремий розділ "Обмеження ексклюзивних прав: здійснення авторських прав бібліотеками та архівами". Розділ 108 надає цим установам право відтворювати та розповсюджувати копії статей періодичних видань, розділів книг тощо та надсилати їх для користування іншим бібліотекам і архівам, якщо таке відтворення не має комерційної мети, колекція бібліотеки або архіву є публічно доступною та відтворена копія твору містить знак про авторське право. Бібліотекам дозволено робити не більше трьох копій неопублікованого твору, якщо метою копіювання є утримання певного матеріалу у фонді бібліотеки. Бібліотеки мають право робити не більше трьох копій творів, що були опубліковані, для заміни знищеного чи пошкодженого твору. Отже, від 1998 р. ці права було розширено, оскільки згідно з положеннями старої редакції закону про авторські права бібліотеки мали можливість створювати лише одну копію. Відповідно до чинного законодавства США, бібліотеки та архіви можуть відтворювати, розповсюджувати, демонструвати й застосовувати у цифровому вигляді будь-який твір лише протягом останніх 20 років дії авторського права на нього для утримання у фонді, дослідження чи використання з навчальною метою [3, с. 143—144].

У Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів, яка передбачає правову охорону авторських прав на кожний літературний, науковий чи художній твір, незалежно від форми його вираження, термін охорони становить увесь час життя автора і 50 років після його смерті (ст. 7). У ч. 1 ст. 9 Конвенції зазначено, що автори літературних і художніх творів користуються виключним правом дозволяти їхнє відтворення будь-яким чином і в будь-якій формі. Водночас зберігається право дозволяти відтворення таких творів у певних особливих випадках за умови, що воно не завдає шкоди нормальному використанню твору і не зачіпає у будь-який необґрунтований спосіб законні інтереси автора.

У Договорі Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятому на Дипломатичній конференції 20 грудня 1996 р. (Україна приєдналася до Договору 20 вересня 2001 р.) проголошено, що в окремих особливих випадках, які не завдають шкоди нормальному використанню твору і не виправдано не обмежують законних інтересів автора договірні сторони можуть передбачити у національному законодавстві обмеження або винятки стосовно прав, що надаються авторам літературних та художніх творів, зокрема щодо цифрового середовища (ст. 10). Отже, відповідно до ст. 10 Договору обмеження та винятки можуть бути запроваджені за таких трьох умов: 1) якщо стосуються лише окремих особливих випадків; 2) не завдають шкоди нормальному використанню твору; 3) не зачіпають законні інтереси автора.

Наведені положення Договору знайшли відображення у національному законодавстві низки країн. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 37 (Вільне використання творів бібліотеками та архівами) Закону Республіки Білорусь "Про авторське право і суміжні права" від 17.05.2011 р. допускається без згоди автора чи іншого правовласника та без виплати авторської винагороди, але з обов'язковим зазначенням автора надання бібліотеками оригіналів або примірників правомірно опублікованих творів у тимчасове безплатне користування. При цьому документи в електронному форматі надаються лише у приміщеннях бібліотек, у тому числі через локальні комп'ютерні мережі чи віддалений доступ, за умови використання технічних засобів захисту авторського права або суміжних прав, що виключають можливість створення повних копій цих творів на паперовому носії або в цифровій формі.

Ст. 1274 Цивільного кодексу Російської Федерації передбачає вільне використання твору з інформаційною, науковою, навчальною або культурною метою. У ч. 2 зазначено, що у разі, коли бібліотека надає примірники творів у тимчасове безплатне користування і вони введені до цивільного обігу правомірним способом, такі дії допускаються без згоди автора або іншого правовласника та без виплати винагороди. Примірники творів у електронній формі, що надаються у тимчасове безплатне користування, у тому числі в порядку взаємного використання бібліотечних ресурсів, доступні тільки у приміщеннях книгозбірень за умови виключення можливості створення копії цих творів у цифровій формі.

У квітні 2015 р. ст. 19 (Використання твору без згоди автора чи іншого правовласника та без виплати авторської винагороди) Закону Республіки Казахстан "Про авторське право і суміжні права" від 10 червня 1996 р. було доповнено підпунктом 7: відтворення бібліотеками та архівами правомірно оприлюднених творів без одержання прибутку в одиничному екземплярі твору з перенесенням його в цифровий формат з метою заміни втрачених або зіпсованих примірників твору, а також надання примірників твору іншим бібліотекам, які втратили з будь-яких причин твір зі своїх фондів.

Отже, в окремих країнах на законодавчому рівні дозволено створення цифрових примірників документів, але користуватися ними можна лише у приміщеннях бібліотек. Вітчизняне законодавство в галузі дотримання книгозбірнями авторського права також потребує відповідних змін: йдеться, по-перше, про дозвіл створювати і зберігати документи в цифровому форматі та надавати можливість користуватися ними у приміщеннях бібліотек; по-друге, на основі авторського договору між автором і книгозбіркою (або за допомогою відповідних структур) передбачити онлайн-доступ користувачів до ресурсів з можливістю надання електронної копії потрібного документа за плату. Електронне доставлення документів також може стати одним з основних видів діяльності сучасних книгозбірень.

Охоплення різноманітних сегментів читацької аудиторії, використання ефективних механізмів інформаційного обміну між владою і населенням, участь у формуванні загального інформаційного поля є пріоритетними напрямками нинішньої бібліотечної роботи [4, с. 4—5].

Висновки. Наведені пропозиції не обмежують авторські права, адже діяльність книгозбірень спрямована не на розповсюдження, а на збереження творів. Проте заклади матимуть більше можливостей для комплектування електронних ресурсів, що, безумовно, сприятиме якнайповнішому забезпеченню інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних потреб користувачів і утвердженню ролі бібліотек як сучасних поліфункціональних соціокультурних центрів.

Список використаної літератури

1. Шрайберг Я. Л. Интеграция библиотек в развивающееся информационное общество: что нас ждёт впереди? Ежегодный доклад конференции "Крым". Год 2012 // 19-я Международная конференция "Библиотечные и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса" — "Крым-2012" (2—10 июня 2012, Автономная Республика Крым, Украина). — Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2013/1/ntb_1_1_2013.pdf. — Загл с экрана.
2. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / В. Попик // Бібліотечний вісник. — 2015. — № 3. — С. 3—11.
3. Потехіна В. О. Интеллектуальная собственность : навчальний посібник. — Київ : Центр учбової літератури, 2008. — 414 с.
4. Воскобойнікова-Гузєва О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібліотечний вісник. — 2014. — № 4. — С. 3—7.

На основани анализа международных правовых актов, законов ряда стран обоснована необходимость внесения изменений в национальное законодательство, регулиющее отношения авторского права.

On the basis of the analysis of the international legal actions, the legislation of many countries, the requirement of modification of the national legislation operating copyright relations is proved.

Надійшла до редакції 12 квітня 2016 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 050.484:094](477)"180/191"

*Олеся Дроникевич,
молодший науковий співробітник
сектору рідкісних видань
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

Періодичні видання іноземними мовами XIX — початку XX ст. як джерело інформації з питань розвитку освіти, науки й культури

У статті досліджено та введено до наукового обігу рідкісні періодичні видання іноземними мовами XIX — початку XX ст., що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського та входять до колекції "Видання XVII — початку XX ст. іноземними мовами". Висвітлено тематику зазначених документів, визначено напрями роботи із забезпечення доступу до ресурсу.

Ключові слова: періодичні видання, іноземні мови, рідкісні видання, бібліотечний фонд, інформаційний ресурс.

У Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського (далі — ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) зберігаються унікальні періодичні видання іноземними мовами XIX — початку XX ст., які дають можливість простежити історію розвитку зарубіжної науки та освіти, мають вагоме, історико-культурне значення і є науковим об'єктом, що становить національне культурне надбання України. Це цінна джерельна база, в якій різнобічно висвітлено психологічну та педагогічну проблематику.

Аналіз останніх публікацій з теми засвідчив майже повну відсутність у вітчизняному науковому просторі до-

сліджень зарубіжних періодичних видань як історичного джерела. З-поміж нечисленних праць особливої уваги варта монографія С. Кравченко, в якій охарактеризовано періодичні видання, що виходили на теренах Польщі у 20—30-ті рр. XX ст. [3]. Вітчизняні вчені досліджували переважно українську та російську періодику.

Чималу увагу бібліотекознавці приділяли теорії та практиці роботи в бібліотеках зі стародруками та рідкісними виданнями (приміром, дисертаційне дослідження Г. Ковальчук [2]). Рідкісні видання вивчали Л. Березівська, О. Сухомлинська, Л. Муха [6], О. Ціборовська-Римарович [7], Н. Ма-